

«Αν το σενάριο εξυπηρετεί, τότε γίνεται ‘είδηση’»: Αναλύοντας κριτικά ψευδείς ειδήσεις για τον Άλλο

Λία Νιώτη & Μαρίζα Γεωργιάλου*

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, *Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

ABSTRACT

The recent financial, institutional, political, cultural and ideological crisis has intensified xenophobic and racist discourse in Greece. At the same time, the European Union seems unable to cope with the evolving migration crisis within its borders. The development of digital technology and the emergence of new means of communication and information have led to the rise of a radical right-wing rhetoric, which, by targeting immigrants, has legalized fake narratives concerning the Other. The adoption and reproduction of this rhetoric by the dominant political discourse has normalized these hostile narratives in the public sphere. This paper critically analyzes online texts (news articles and reader comments), which either fabricate or attempt to deconstruct fake news about the Other, in order to explore the degree of integration and naturalization of xenophobic and racist discourse in these texts. The analysis reveals the ideological division of the Greek society, which consists of opposing parties constructing their own reality. In this reality, the presence of the Other is used as a means of evaluating the ideological dimension regarding the political practices of opposing parties, which do not seem to be concerned with immigrants' actual needs, reproducing thus power relations and social injustice.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: διαδίκτυο, Κριτική Ανάλυση Λόγου, ξενοφοβικός λόγος, ρατσιστικός λόγος, Συστημική Λειτουργική Γραμματική, ψευδείς ειδήσεις

1. Εισαγωγή*

Η οικονομία της λιτότητας και η απαξίωση της πολιτικής ελίτ που βιώνει τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα έχουν δημιουργήσει προβλήματα νομιμοποίησης των δημοκρατικών θεσμών. Ως απόρροια των παραπάνω, μεγάλο ποσοστό των πολιτών απέχει από την εκλογική διαδικασία, ενώ οι παραδοσιακοί κομματικοί σχηματισμοί δυσκολεύονται να αποκτήσουν αυτοδυναμία, αφού οι πολίτες αισθάνονται ότι τα υπάρχοντα πολιτικά κόμματα δεν αντιπροσωπεύουν τις ανάγκες τους (Poulakidakos & Karoulas 2016: 3-9). Σε αυτό το κλίμα, ο λαϊκισμός της ακροδεξιάς ρητορικής βρήκε απήχηση και έτσι στις εκλογές του 2012 μπήκε στη Βουλή η Χρυσή Αυγή. Το κλίμα της πολιτικής ανασφάλειας συνεχίστηκε και στις εκλογές του 2015, με τον αντιμεταναστευτικό λόγο να αποτελεί βασικό μέρος της προεκλογικής ομιλίας αρκετών πολιτικών σχηματισμών (Poulakidakos & Karoulas 2016: 30).

Η νομιμοποίηση της παρουσίας των ακροδεξιών πολιτικών κινημάτων στη δημόσια σφαίρα και η φυσικοποίηση του ξενοφοβικού τους λόγου στο θεσμικό και καθημερινό επίπεδο του δημόσιου διαλόγου μετατόπισε τη μεταναστευτική ρητορική σε επιθετικότερες μορφές λόγου, με αποτέλεσμα οι ψευδείς και εχθρικές αφηγήσεις για τον Άλλο να πολλαπλασιάζονται, να γίνονται αποδεκτές και να αναπαράγονται με μεγάλη ευκολία, ιδιαίτερα στις διαδικτυακές κοινότητες. Οι ψευδείς ειδήσεις (fake news) για τους μετανάστες¹ αποτελούν πλέον μέρος της καθημερινής ρητορικής του κυρίαρχου λόγου, ο οποίος τους στοχοποιεί, τους στιγματίζει και τους αποκλείει από την κοινωνία, ενισχύοντας τις σχέσεις εξουσίας και κοινωνικής ανισότητας.

* Ευχαριστούμε θερμά τον/την ανώνυμο/ανώνυμη κριτή για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και υποδείξεις του/της. Η παρούσα μελέτη αποτελεί μέρος της διπλωματικής εργασίας της Νικολίας (Λίας) Νιώτη για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης «Σύγχρονες Τάσεις στη Γλωσσολογία για Εκπαιδευτικούς» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, με επιβλέπουσα καθηγήτρια τη Μαρίζα Γεωργιάλου.

¹ Στην παρούσα εργασία το αρσενικό γένος προσώπου/ων χρησιμοποιείται με τη σημασία του πληθυσμού και όχι με την έμφυλη ιδιότητα. Επίσης, γενικευτικά χρησιμοποιείται και ο όρος *μετανάστης*, χωρίς να διακρίνεται από τον πρόσφυγα (βλ. σχετικά Αρχάκης & Τσάκωνα 2020: 583).

Στο παρόν άρθρο αναλύονται δύο ειδησεογραφικά άρθρα από ενημερωτικές ιστοσελίδες και 142 σχόλια αναγνωστών, που είτε προκρίνουν ψευδείς ειδήσεις για τον Άλλο, είτε επιχειρούν να τις απομυθοποιήσουν. Εξετάζοντας την οικοδόμηση των διαφορετικών όψεων της κοινωνικής πραγματικότητας που κατασκευάζουν οι δημιουργοί αυτών των κειμένων, στόχος μας είναι να διερευνήσουμε: α) τον βαθμό νομιμοποίησης και φυσικοποίησης της χρήσης εχθρικού λόγου στην (ανα)παραγωγή των ψευδών ειδήσεων και β) τη συμβολή του κλίματος της ιδεολογικής πόλωσης στην ενίσχυση του ξενοφοβικού και ρατσιστικού λόγου.

Στη συνέχεια, το άρθρο οργανώνεται ως εξής. Η ενότητα 2 παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης, το οποίο αντλεί από την Κριτική Ανάλυση Λόγου (Critical Discourse Analysis· στο εξής ΚΑΛ) και, συγκεκριμένα, από την κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση του Fairclough (1992a). Στην ενότητα 3 αναπτύσσονται τα βασικά χαρακτηριστικά των ψευδών ειδήσεων. Στην ενότητα 4 συζητείται η συμβολή των ΜΜΕ και του διαδικτύου στη φυσικοποίηση και νομιμοποίηση του ξενοφοβικού και ρατσιστικού λόγου. Η ενότητα 5 περιλαμβάνει πληροφορίες για το υπό εξέταση κειμενικό υλικό. Η ενότητα 6 περιγράφει το βασικό εργαλείο που αξιοποιήθηκε για την ανάλυση των κειμένων, τη Συστημική Λειτουργική Γραμματική (Systemic Functional Grammar· στο εξής ΣΛΓ) του Halliday (1994). Στην ενότητα 7 αναλύονται παραδείγματα από το κειμενικό υλικό, τα οποία εξετάζονται αντιστικτικά για την ανάδειξη της διαφορετικής κοινωνικής πραγματικότητας που οικοδομούν οι συγγραφείς τους. Τέλος, η ενότητα 8 συνοψίζει τα ευρήματα που προκύπτουν από την ανάλυση και συζητά σχετικές εκπαιδευτικές προεκτάσεις.

2. Κριτική ανάλυση λόγου: Η κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση του Fairclough

Η θεωρητική θεμελίωση αυτού του άρθρου αντλεί από την Κριτική Ανάλυση Λόγου και, συγκεκριμένα, από την *κοινωνικοπολιτισμική* (socio-cultural) προσέγγιση του Norman Fairclough (1992a). Ο Fairclough προτείνει ένα τρισδιάστατο μοντέλο ανάλυσης λόγου, σύμφωνα με το οποίο κάθε γλωσσική χρήση αντιμετωπίζεται ταυτόχρονα ως κείμενο, ως πρακτική λόγου και ως κοινωνική πρακτική, διαγράφοντας έτσι τα τρία αντίστοιχα επίπεδα ανάλυσης, τα οποία δεν είναι ξεχωριστά αλλά διαπλέκονται μεταξύ τους: το μικροεπίπεδο της γλωσσικής χρήσης, το μεσοεπίπεδο των πρακτικών λόγου και το μακροεπίπεδο των κοινωνικών δομών (πρβλ. Στάμου 2014: 164-171).

Η κειμενική ανάλυση στο πρώτο επίπεδο ονομάζεται *περιγραφική* (descriptive) και εστιάζει στις λεξικογραμματικές και σημειωτικές επιλογές των κειμενικών παραγωγών, καθώς και στους τρόπους με τους οποίους αυτές οι επιλογές διαμορφώνουν διαφορετικές εκδοχές για την κοινωνική πραγματικότητα. Για την κειμενική ανάλυση αξιοποιείται συχνά η ΣΛΓ του Halliday (βλ. ενότητα 6).

Η ανάλυση των πρακτικών λόγου, η *ερμηνευτική* (interpretive) ανάλυση, αποτελεί το δεύτερο επίπεδο, στο οποίο διερευνώνται οι κανόνες και οι συμβάσεις παραγωγής και ερμηνείας των κειμένων. Εδώ εξετάζονται τα κειμενικά είδη, οι λόγοι και τα ύφη των κειμένων. Τα κειμενικά είδη είναι οι τυποποιημένες μορφές κειμένων που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο μιας κοινωνικής πρακτικής. Οι λόγοι εκφράζουν τα νοήματα και τις αξίες μιας συγκεκριμένης κοινωνικής πρακτικής. Τα ύφη, από την άλλη, αφορούν τις συμβατικές χρήσεις του λόγου, που αποκαλύπτουν τις κοινωνικές σχέσεις και τους ρόλους των υποκειμένων σε διαφορετικές κοινωνικές πρακτικές. Σημαντική πτυχή της ερμηνευτικής ανάλυσης είναι η μελέτη της διακειμενικότητας (intertextuality), η οποία αναφέρεται στη συνομιλία ενός κειμένου με άλλα προγενέστερα κείμενα (καταφανής διακειμενικότητα, manifest intertextuality) ή με ευρύτερες γλωσσικές συμβάσεις (συστατική διακειμενικότητα, constitutive intertextuality).

Η *επεξηγηματική* (explanatory) ανάλυση αποτελεί το τρίτο επίπεδο ανάλυσης, στο οποίο διερευνώνται οι σχέσεις του κειμένου με το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Εδώ εξετάζεται η σύνδεση των πρακτικών λόγου με τις κοινωνικές δομές και τις σχέσεις εξουσίας που τις υποστηρίζουν. Έτσι, αποκαλύπτεται η ιδεολογική λειτουργία του λόγου, η οποία αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο για τη διατήρηση ή τον μετασχηματισμό των σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας.

Στην παρούσα μελέτη, η κειμενική ανάλυση στο μικροεπίπεδο εστιάζει στις γλωσσικές και σημειωτικές επιλογές των αρθρογράφων και των αναγνωστών. Στο μεσοεπίπεδο λαμβάνουμε υπόψη ότι οι αρθρογράφοι αναπλαισιώνουν φωνές διαφορετικού κύρους (κυβερνητικά στελέχη, ερευνητές), καθώς και οπτικό υλικό από μετανάστες αυτόπτες μάρτυρες, προκειμένου να οικοδομήσουν τη δική τους εκδοχή της πραγματικότητας. Τέλος, στο μακροεπίπεδο συζητάμε το κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο, εντός του οποίου δημιουργήθηκαν τα υπό εξέταση κείμενα.

3. Ψευδείς ειδήσεις

Το φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων δεν είναι καινούριο, η χρήση του όρου όμως πήρε πρωτοφανείς διαστάσεις το 2016 κατά τη διάρκεια των αμερικανικών προεδρικών εκλογών και του βρετανικού δημοψηφίσματος για την παραμονή ή όχι της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Seargeant & Tagg 2018: 179). Η άνοδος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και η ταχύτητα με την οποία διαδίδονται οι πληροφορίες επέτρεψαν να διαφανεί η έλλειψη αξιοπιστίας των διακινούμενων πληροφοριών και η προσπάθεια παραπληροφόρησης του κοινού για εμπορικούς και πολιτικούς λόγους (Farkas & Schou 2020: 2, Nekmart 2020: 1). Το διαδικτυακό περιβάλλον αποτέλεσε έτσι γόνιμο έδαφος για την (ανα)παραγωγή ψευδών ειδήσεων, καθώς άλλαξε τον τρόπο πρόσβασης στην ενημέρωση και στην απόκτηση της γνώσης (Varis 2018). Η ελεύθερη διακίνηση των πληροφοριών, η πληθώρα των πηγών και η καθολικότητα της συμμετοχής των χρηστών έχουν καταστήσει αδύνατο τον έλεγχο της εγκυρότητας και αξιοπιστίας της είδησης, ακόμα και από επαγγελματίες δημοσιογράφους (Goyanes & Lavin 2018: 4). Επιπλέον, το πλήθος όσων συμμετέχουν στη διαμόρφωση της δομής και του περιεχομένου της είδησης (Reilly 2018: 139) αποκαλύπτει την ιδεολογική της διάσταση, αφού μεσολαβούν γνωστικές διαδικασίες, πρακτικές λόγου και τρόποι ερμηνείας που αναπαράγουν τις κυρίαρχες μορφές οργάνωσης της γνώσης, στη βάση των διαμορφωμένων σχέσεων εξουσίας.

Σύμφωνα με το λεξικό Miriam-Webster (στο Lee 2019: 15), οι ψευδείς ειδήσεις είναι «οι ειδήσεις που χρησιμοποιούνται για πολιτικούς λόγους με σκοπό να βλάψουν τη δράση, την ύπαρξη και την προσωπικότητα των ανθρώπων». Σύμφωνα με τον Lee (2019: 16) οι ψευδείς ειδήσεις αποτελούν σκόπιμα ψεύδη που μιμούνται τη μορφή της παραδοσιακής δημοσιογραφίας με σκοπό να εξαπατήσουν τους αναγνώστες. Σε αρκετές περιπτώσεις ο όρος συγγέεται με την πολιτική προπαγάνδα και τις θεωρίες συνωμοσίας (Varis 2018). Κοινός παρονομαστής όλων των προσεγγίσεων είναι ότι οι ψευδείς ειδήσεις αφορούν τη σκόπιμη παρουσίαση ψευδών ή παραπλανητικών ισχυρισμών ως αληθών, στοχεύοντας στη συναισθηματική αντίδραση των ατόμων και τον συνακόλουθο επηρεασμό της κοινής γνώμης. Χρησιμοποιώντας ενδείκτες εγκυρότητας (λ.χ. τίτλους, υπότιτλους, διαγράμματα, γραφικά, εικόνες, βίντεο κ.λπ.) και την ποικιλία των σημειωτικών τρόπων που είναι διαθέσιμοι στο ψηφιακό περιβάλλον, οι ψευδείς ειδήσεις διαμορφώνονται μιμούμενες τη δομή των πραγματικών ειδήσεων (Vamanu 2019: 201). Η εντύπωση που αφήνουν είναι πολύ ισχυρή, με αποτέλεσμα τα επιχειρήματά τους να ανακαλούνται ακόμη και μετά την απομυθοποίησή τους. Η (ανα)παραγωγή των ψευδών ειδήσεων σε δημοφιλή μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο

ερμηνεύονται και αναπλαισιώνονται οι πληροφορίες τους εντός των ψηφιακών κοινοτήτων.

Η ανακριβής πληροφορία διακινείται ευκολότερα, γρηγορότερα και σε μεγαλύτερο εύρος ανάμεσα σε φίλους (friends) ή ακολούθους (followers) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς η εμπιστοσύνη στην πηγή που μεταφέρει την είδηση αυξάνει την εμπιστοσύνη στην ίδια την είδηση (Buchanan & Benson 2019: 2). Οι χρήστες αναζητούν πληροφορίες που επιβεβαιώνουν τις ήδη διαμορφωμένες αντιλήψεις τους (ισχυροποιώντας τους δεσμούς με τα μέλη της ομοιογενούς ομάδας) και ερμηνεύουν τα σύνθετα και πολύπλοκα κοινωνικά φαινόμενα στη βάση οικείων απόψεων και αληθοφανών ισχυρισμών. Η εγκυρότητα του περιεχομένου της είδησης δεν αποτελεί πλέον προϋπόθεση και η διαδικασία διαμόρφωσης αφηγήσεων στοχεύει στην ανάπτυξη σαφών ερμηνειών που δημιουργούν την αίσθηση ασφάλειας και σταθερότητας. Η γνωστική εξήγηση και ερμηνεία του κόσμου θεμελιώνεται, λοιπόν, σε ένα είδος *ψευδογνώσης* (pseudoknowledge), το οποίο διαδίδεται στην κοινότητα, φυσικοποιείται και εξαπλώνεται (Introne et al. 2018: 2). Σε αυτό το πλαίσιο, οι ψευδείς ειδήσεις παίρνουν τη μορφή ενός συλλογικού λόγου που αμφισβητεί και προκαλεί τη συμβατικότητα του λόγου των πολιτικών και την εξουσία των ΜΜΕ (Reilly 2018: 148). Ωστόσο, σύμφωνα με τους Farkas & Schou (2018: 300), το μεγαλύτερο πρόβλημα δεν είναι η εγκυρότητα ή η αυθεντικότητα των γεγονότων, αλλά η πολιτική διάσταση του φαινομένου, η οποία αποκαλύπτει την υπόρρητη διαμάχη για τον ιδεολογικό ορισμό της κοινωνικής πραγματικότητας.

Η πολιτική εργαλειοποίηση του όρου ανάγεται στον πρώην Αμερικανό πρόεδρο Donald Trump, ο οποίος επιτέθηκε στους κυρίαρχους θεσμούς της ενημέρωσης με την κατηγορία της εσκεμμένης διασποράς ψευδών ειδήσεων που διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα και εξυπηρετούν οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα (βλ. Boczkowski & Papacharissi 2018). Η πολιτική αξιοποίηση του όρου υπονομεύει τόσο τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης όσο και τις αντίπαλες πολιτικές θέσεις, αποτελώντας μέρος μιας ηγεμονικής διαμάχης ανάμεσα σε αντιπαρατιθέμενες ιδεολογικές δυνάμεις. Γεγονότα και αποφάσεις που δεν γίνονται ευνοϊκά αποδεκτά από την κοινότητα χαρακτηρίζονται ψευδείς ειδήσεις που διαδίδουν οι αντιπολιτευτικές παρατάξεις σε συνεργασία με τα ΜΜΕ για να διαβάλλουν τις πρακτικές και τις προθέσεις των κυρίαρχων πολιτικών ομάδων. Από την άλλη, ο όρος χρησιμοποιείται και από όσους επιχειρούν να καταδείξουν την ανειλικρίνεια που διέπει τον πολιτικό λόγο (Reilly 2018: 141), ο οποίος, παίρνοντας τη μορφή της πολιτικής προπαγάνδας, υποβαθμίζει την ποιότητα του πολιτικού διαλόγου. Έτσι, δεν υπάρχει αυστηρή διάκριση μεταξύ αλήθειας και ψεύδους, αλλά ένα ευρύ φάσμα ισχυρισμών που καλλιεργεί την αίσθηση ότι η μία και μοναδική αλήθεια είναι αδύνατο να υπάρξει (Vaccafi & Chadwick 2020: 3). Η αλήθεια ενός γεγονότος ορίζεται, επομένως, από την οπτική γωνία εκείνου που την παρουσιάζει, ο οποίος θεμελιώνει τους ισχυρισμούς του στην προσωπική του γνώμη και όχι στην απόδειξη των γεγονότων (Gordon 2018: 59).

4. Ξενοφοβικός και ρατσιστικός λόγος στα ΜΜΕ και στο διαδίκτυο

Στον δυτικό κόσμο τα ΜΜΕ αποτελούν βασικό ενημερωτικό και εκπαιδευτικό μηχανισμό, αφού βοηθούν τους πολίτες να οικοδομήσουν τις γνώσεις τους για ζητήματα στα οποία δεν έχουν άμεση πρόσβαση, αλλά και να διαμορφώσουν τη στάση, τη συμπεριφορά και την ιδεολογία τους (van Dijk 2000: 36). Η παρουσίαση όμως της είδησης δεν αποτελεί αντικειμενική αναπαράσταση των γεγονότων, καθώς τα ίδια τα ΜΜΕ επιλέγουν τα θέματα της επικαιρότητας και σχεδιάζουν τον τρόπο με τον οποίο θα τα παρουσιάσουν. Έτσι, προκρίνουν συγκεκριμένες ιστορίες έναντι άλλων, δομούν τους τρόπους ερμηνείας τους και κατευθύνουν την προσοχή των ανθρώπων επηρεάζοντας την

κρίση τους (Kopytowska 2015: 6). Η επικέντρωση των MME σε ζητήματα που ενδιαφέρουν τις κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές ελίτ και η μεροληπτική αναπαράσταση των παρουσιαζόμενων θεμάτων επιβεβαιώνουν τον ιδεολογικό τους χαρακτήρα και τη σημαντική συμβολή τους στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης (Torkington & Ribeiro 2019: 30). Τα MME κατασκευάζουν, επομένως, με ιδεολογικό τρόπο την πραγματικότητα και αντανακλούν τις αντιλήψεις της κυρίαρχης ιδεολογίας, αναπαράγοντας τις σχέσεις εξουσίας και την κοινωνική ανισότητα.

Σε ό,τι αφορά την αναπαραγωγή του ξενοφοβικού λόγου στα MME, διάφορες πρόσφατες μελέτες στο πλαίσιο της ΚΑΛ έχουν επισημάνει ότι η αρνητική παρουσίαση των μεταναστών από τα MME θεμελιώνεται σε στερεότυπα που τους συνδέουν με την εγκληματικότητα και την επιθετική συμπεριφορά, για την οποία ευθύνεται η «κατώτερη» πολιτισμική τους φύση και η «αδυναμία» τους να ενσωματωθούν στη χώρα υποδοχής (βλ., ενδεικτικά, Krzyżanowski et al. 2018, van Dijk 2018, Boukala 2019, Rheindorf & Wodak 2020a). Οι εικόνες που συνήθως χρησιμοποιούνται για την αναπαράσταση των μεταναστών οπτικοποιούν τις κυρίαρχες αφηγήσεις του ξενοφοβικού και ρατσιστικού λόγου, αξιοποιώντας γενικευτικά σχήματα και απλουστευτικές κατηγοριοποιήσεις που υπογραμμίζουν τα στοιχεία της ομάδας στην οποία ανήκουν και όχι τα ατομικά τους χαρακτηριστικά (Trebbe et al. 2019: 2, 5). Η στρατηγική της απο-ανθρωποποίησης και απο-προσωποποίησης τους εντάσσει ευκολότερα στις ιδεολογικά διαμορφωμένες κατηγορίες πρόληψης και προκατάληψης που οικοδομούν τα MME (Wodak & Reisigl 2015: 580).

Επιπρόσθετα, η πρόσβαση των ίδιων των μεταναστών στα κυρίαρχα MME είναι περιορισμένη και σπάνια, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, ούτε και να προωθήσουν τα δικά τους ζητήματα (Rheindorf & Wodak 2020b: 2), ακόμη και στις περιπτώσεις που τα τηλεοπτικά ή άλλα κείμενα είναι θετικά για τους ίδιους, επιτείνοντας το φαινόμενο του *ρευστού ρατσισμού* (liquid racism) (βλ. Tsakona et al. 2020), της λανθάνουσας δηλαδή και αμφίσημης μορφής ρατσισμού που παρατηρείται στον δημόσιο λόγο. Η αρνητική και ελλιπής αυτή αναπαράσταση επιδεινώνει τα προβλήματα ενσωμάτωσης και αποδοχής τους στην κοινωνία και ενισχύει τη ρητορική του μίσους, του αποκλεισμού και του φόβου. Έτσι, η επιλογή των θεμάτων, οι πηγές, η γλώσσα, τα σημειωτικά στοιχεία, το συμφραστικό πλαίσιο, οι τίτλοι, οι επικεφαλίδες, ο υπονοούμενος λόγος, οι εικόνες και τα βίντεο που χρησιμοποιούνται για την αναπαράσταση των μεταναστών από τα MME αποτελούν ιδεολογικά εργαλεία διαμόρφωσης της πραγματικότητας και χειραγώγησης της κοινής γνώμης, η οποία με τη σειρά της αναπαράγει και πολλαπλασιάζει τη δυναμική του αντιμεταναστευτικού λόγου στο διαδίκτυο.

Στον άμεσα προσβάσιμο χώρο του διαδικτύου οι χρήστες διατυπώνουν ελεύθερα τη γνώμη τους, φιλτράρουν λιγότερο τον λόγο τους και χρησιμοποιούν στρατηγικές επικοινωνίας που τους βοηθούν να εκφράσουν τα πραγματικά τους συναισθήματα (Assimakopoulos & Muskat 2017: 2). Στο διαδικτυακό περιβάλλον η επίσημη ενημέρωση απορρίπτεται και επικρίνεται ως ιδεολογικός μηχανισμός που εξυπηρετεί τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των κυρίαρχων ομάδων, αδιαφορώντας για τις πραγματικές κοινωνικές ανάγκες. Σε αυτό το κλίμα, οι ακροδεξιές οργανώσεις βρήκαν γόνιμο έδαφος για να καλλιεργήσουν το μίσος απέναντι στην κυριαρχία των ελίτ με όχημα τον αντιμεταναστευτικό λόγο (Krzyżanowski et al. 2018: 6-7).

Η ακροδεξιά ρητορική, κατασκευάζοντας ειδήσεις και θεωρίες συνωμοσίας, αναπαράγει όλους τους μύθους που διατρέχουν υπόρρητα την κοινωνία και ενδυναμώνει τόσο τα αρνητικά στερεότυπα εναντίον του Άλλου όσο και το φανταστικό της εθνικής υπεροχής και ανωτερότητας (Aitaki 2015: 37). Ο επιθετικός ακροδεξιός λόγος υιοθετήθηκε και πολλαπλασιάστηκε στις διαδικτυακές κοινότητες, όπου οι εχθρικές

αναρτήσεις και τα ρατσιστικά σχόλια λειτουργούν ως συνεκτικά στοιχεία που ισχυροποιούν τους δεσμούς μεταξύ ομόγνωμων χρηστών, ενώ αποτελούν αιτία έντονης αντιπαράθεσης με όσους δεν αποδέχονται τις εχθρικές αυτές αφηγήσεις. Το κλίμα πόλωσης και ανταγωνισμού λοιπόν που υπήρχε ήδη στην κοινωνία μεταφέρεται και εντείνεται στο ψηφιακό περιβάλλον, επιτείνοντας τις ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των αντιπαρατιθέμενων κοινωνικών ομάδων, για τις οποίες η πραγματικότητα ορίζεται αποκλειστικά στο πλαίσιο των δικών τους αφηγήσεων (Torkington & Ribeiro 2019: 23). Η ανωνυμία μάλιστα του διαδικτύου και η δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης και συμμετοχής σε όλες τις κοινωνικές ομάδες επέτρεψε ακόμα και σε περιθωριοποιημένες φωνές να συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πρακτικών λόγου των ψηφιακών κοινοτήτων, με αποτέλεσμα η στοχοποίηση και η θυματοποίηση των μεταναστών να γίνεται εντονότερη και επιθετικότερη (Evolvi 2018: 4).

5. Κειμενικό υλικό

Τα δεδομένα μας προέρχονται από μια ευρύτερη έρευνα για τις ψευδείς ειδήσεις σχετικά με την παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία (βλ. Νιώτη 2020). Όπως διαπιστώθηκε στην έρευνα αυτή, οι συνηθέστεροι μύθοι που επικρατούν στην Ελλάδα και την Ευρώπη για τους μετανάστες αφορούν την επικινδυνότητα της υγείας τους, την κατασπατάληση των οικονομικών και κοινωνικών κρατικών παροχών και τους φόβους για την ισλαμοποίηση των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Στην περίπτωση της Ελλάδας προστίθεται ένας ακόμη μύθος, που θέλει τους μετανάστες να αποτελούν εργαλείο της τουρκικής επιθετικής και προπαγανδιστικής πολιτικής, η οποία με τον στρατηγικό χειρισμό των μεταναστευτικών πληθυσμών μεθοδεύει την αποσταθεροποίηση της χώρας. Στο πλαίσιο της έρευνας επιλέχθηκαν οκτώ ειδησεογραφικά κείμενα από το διαδίκτυο μαζί με τα σχόλια των αναγνωστών (όπου αυτά υπήρχαν), τα οποία αντλούν από την προαναφερθείσα μυθολογία, και αναλύθηκαν σε ζεύγη ιδεολογικών αντιθέτων, καλύπτοντας μεγάλο πολιτικό εύρος, από την άκρα αριστερά έως την άκρα δεξιά. Τα κείμενα προήλθαν από γνωστές ενημερωτικές ιστοσελίδες με μεγάλη επισκεψιμότητα (*Πρώτο Θέμα, Εφημερίδα των Συντακτών, Μακελειό, ΣΤΟΝΗΣΙ, Καθημερινή, Παντιέρα, CNN Greece*), έπειτα από αναζήτηση στο αρχείο τους, με τη χρήση συναφών με το θέμα λέξεων-κλειδιών (π.χ. *μετανάστες, ασθένειες, επιδόματα, κρατικές παροχές, ισλαμοποίηση, Έβρος, Τουρκία, ψευδείς ειδήσεις/fake news*).

Στο παρόν άρθρο εστιάζουμε σε ψευδείς ειδήσεις για την εργαλειοποίηση των μεταναστών από την τουρκική πολιτική. Οι ειδήσεις αυτές αφορούν τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στα τέλη Φεβρουαρίου του 2020, όταν μια ανεπιβεβαίωτη πληροφορία για άνοιγμα των ελληνοτουρκικών συνόρων στον Έβρο οδήγησε πολλούς μετανάστες που βρίσκονται στην Τουρκία να μετακινηθούν στην περιοχή, προκειμένου να μπορέσουν να περάσουν στην Ελλάδα και από εκεί να συνεχίσουν το ταξίδι τους στην Ευρώπη. Ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων βρέθηκε, έτσι, στα σύνορα μεταξύ των δύο χωρών, με τις στρατιωτικές δυνάμεις της Ελλάδας να προσπαθούν να τους απωθήσουν πίσω στα τουρκικά εδάφη. Καθώς συγκεντρωνόταν ολοένα και μεγαλύτερο πλήθος, η πίεση και η ένταση μεταξύ των ελληνικών αρχών και των συγκεντρωμένων μεταναστών αυξανόταν, με αποτέλεσμα να παρατηρηθούν βιαιότητες και επιθέσεις οι οποίες μεταδίδονταν με διαφορετικό τρόπο από τα τηλεοπτικά και ενημερωτικά δίκτυα των δύο χωρών. Οι αλληλοκατηγορίες για διασπορά ψευδών ειδήσεων μεταξύ του ελληνικού και του τουρκικού κράτους κυριάρχησαν στην αναμετάδοση των γεγονότων.

Ειδικότερα, αναλύουμε δύο ειδησεογραφικά κείμενα, τα οποία έχουν αντληθεί από την ηλεκτρονική έκδοση της *Εφημερίδας των Συντακτών* και το ηλεκτρονικό ειδησεογραφικό πρακτορείο του *CNN Greece*. Στόχος μας είναι να διερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι δύο ενημερωτικές ιστοσελίδες, οι οποίες έχουν διαφορετικό

πολιτικό και ιδεολογικό προσανατολισμό (κεντροαριστερός στην περίπτωση της *Εφημερίδας των Συντακτών*, φιλοκυβερνητικός-νεοφιλελεύθερος στην περίπτωση του *CNN Greece*),² πραγματεύονται τα παραπάνω γεγονότα, παρουσιάζοντας τη διαφορετική οπτική της πραγματικότητας που οικοδομείται για τους μετανάστες. Στην ανάλυσή μας έχουμε επίσης συμπεριλάβει και τα σχόλια των αναγνωστών που συνοδεύουν το άρθρο της *Εφημερίδας των Συντακτών*, καθώς αποτελούν ενδεικτική του τρόπου με τον οποίο ερμηνεύεται το κείμενο από τους αποδέκτες του. Να σημειωθεί εδώ ότι το *CNN Greece* δεν δίνει τη δυνατότητα σχολιασμού. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται η ταυτότητα των προς ανάλυση κειμένων, και συγκεκριμένα ο τίτλος του άρθρου, η πηγή άντλησης, το όνομα του συντάκτη (όπου δίνεται), η ημερομηνία δημοσίευσης και το σύνολο σχολίων από τους αναγνώστες.

Πίνακας 1. Κείμενα ανάλυσης

Τίτλος	Πηγή	Συντάκτης	Ημερομηνία δημοσίευσης	Σχόλια
<i>Βίντεο-Ντοκουμέντο για νεκρό στον Έβρο</i>	Εφημερίδα των Συντακτών https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/233823_binteo-ntokoymento-gia-nekro-ston-ebro	Δημήτρης Αγγελίδης	5 Μαρτίου 2020	142
<i>Πέτσας για δημοσίευμα Spiegel: Fake news τα περί νεκρού μετανάστη στον Έβρο</i>	CNN Greece https://www.cnn.gr/news/politiki/story/218639/petsas-gia-dimosieyma-spiegel-fake-news-ta-peri-nekroy-metanasti-apo-ellinika-pyra-ston-evro	Αίθουσα σύνταξης	8 Μαΐου 2020	0

6. Αναλυτικό πλαίσιο

Η ανάλυσή μας αντλεί από τη Συστημική Λειτουργική Γραμματική (ΣΛΓ) του Halliday (1994), η οποία στηρίζεται σε μια κοινωνική θεώρηση της γλώσσας ως πόρου κατασκευής νοημάτων, και ακολουθεί το πρότυπο εφαρμογής της από τη Στάμου (2011, 2014). Η γλώσσα σε αυτό το πλαίσιο αποτελεί ένα δίκτυο λεξικογραμματικών επιλογών από το οποίο αντλούν οι ομιλητές για τη διαμόρφωση των νοημάτων τους. Οι επιλογές αυτές δεν είναι τυχαίες, καθώς διαφορετικές λεξικογραμματικές πραγματώσεις οικοδομούν διαφορετικές εκδοχές της κοινωνικής πραγματικότητας, αποκαλύπτοντας τη διαφορετική οπτική και εμπειρία των ομιλητών της γλωσσικής κοινότητας.

Για τη ΣΛΓ η γλώσσα επιτελεί τρεις διαφορετικές λειτουργίες (ή μετα-λειτουργίες) κατά τη χρήση της:

α) την *αναπαραστατική* ή *ιδεοποιητική* (ideational) λειτουργία, σύμφωνα με την οποία οι λεξικογραμματικές επιλογές των ομιλητών κατασκευάζουν μια εκδοχή της κοινωνικής πραγματικότητας,

² Η *Εφημερίδα των Συντακτών* παρουσιάζει την ταυτότητά της ως εξής: «Μια νέα, πραγματικά ανεξάρτητη εφημερίδα, που εκδίδεται από τους ίδιους τους εργαζόμενους σε αυτήν. Είναι πολυφωνική, σέβεται την ελευθεροτυπία, ενημερώνει σε βάθος, ερευνά ουσιαστικά και κρίνει αυστηρά, αλλά έντιμα, την εξουσία και κάθε διεκδικητή της [...]» (<https://www.facebook.com/efimerida.syntakton>, τελευταία πρόσβαση 30/5/2021). Από την άλλη, το *CNN Greece* αυτοπαρουσιάζεται ως το ποιοτικότερο ειδησεογραφικό site στην Ελλάδα, το οποίο σέβεται τις αξίες του αμερικανικού *CNN* (<https://www.facebook.com/cnn.greece>, τελευταία πρόσβαση 30/5/2021), δηλαδή, να ενημερώνει, να κινητοποιεί και να ενδυναμώνει τον κόσμο (<https://edition.cnn.com/about>, τελευταία πρόσβαση 30/5/2021).

β) τη *διαπροσωπική* (interpersonal) λειτουργία, η οποία αντανάκλα τους κοινωνικούς ρόλους των συμμετεχόντων στην επικοινωνία και τις μεταξύ τους σχέσεις, και

γ) την *κειμενική* (textual) λειτουργία, η οποία αποκαλύπτει τον τρόπο οργάνωσης των πληροφοριών μέσα στο κείμενο, προκειμένου να κατασκευαστεί μια συνεκτική εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας.

Στην ανάλυσή μας επικεντρώσαμε στην αναπαραστατική/ιδεοποιητική λειτουργία της γλώσσας, η οποία περιγράφεται από το σύστημα της *μεταβιβαστικότητας* (transitivity), καθώς και στη διαπροσωπική λειτουργία, η οποία περιγράφεται από το σύστημα της *διάθεσης* (mood). Το σύστημα της μεταβιβαστικότητας εξετάζει την εικόνα του κόσμου που προβάλλουν οι ομιλητές μέσα από μια κλίμακα αιτιότητας, η οποία αποκαλύπτει ή συσκοτίζει τις πραγματικές προθέσεις των οντοτήτων που συμμετέχουν στην κοινωνική δράση. Το σύστημα αυτό περιγράφει τις διαδικασίες, τους συμμετέχοντες στις διαδικασίες και τις περιστάσεις των περιγραφόμενων διαδικασιών. Σύμφωνα με τη Στάμου (2011: 182-185), σε γραμματικό επίπεδο οι διαδικασίες πραγματώνονται με ρήματα ή ουσιαστικοποιήσεις, οι συμμετέχοντες στις διαδικασίες με ουσιαστικά και οι περιστάσεις με προθετικά ή επιρρηματικά σύνολα. Σε σημασιολογικό επίπεδο οι ομιλητές δίνουν έμφαση ή αποκρύπτουν τον ρόλο του δράστη και καθορίζουν την ποιότητα των διαδικασιών, οι οποίες έτσι διακρίνονται σε *υλικές* (δράσεις και ενέργειες που επιφέρουν αλλαγές στον κόσμο, με ρόλους όπως *δράστης* και *στόχος* της δράσης), *νοητικές* (δράσεις του εσωτερικού κόσμου που περιλαμβάνουν συναισθήματα, γνώσεις και αντιλήψεις, με ρόλους όπως *αισθανόμενος* και *φαινόμενο* της δράσης), *συσχετιστικές* (δράσεις συμβολικού τύπου που αποδίδουν ποιότητες ή γνωρίσματα, με ρόλους όπως *χαρακτηριστικό* και *φορέας* της δράσης), *λεκτικές* (δράσεις που προβάλλουν τους ισχυρισμούς και τις λεκτικές τοποθετήσεις των υποκειμένων, με ρόλους όπως *λεκτικό* και *λέγων* της δράσης) και *υπαρκτικές* (δράσεις που τοποθετούν τις αναφερόμενες ενέργειες στον πραγματικό κόσμο, με ρόλους όπως *υπάρχων*).

Το σύστημα της διάθεσης εξετάζει τα λεξικογραμματικά στοιχεία που δομούν τον κοινωνικό ρόλο του ομιλητή και τις σχέσεις που αναπτύσσει με τον αποδέκτη του λόγου του μέσω των γλωσσικών στοιχείων δείξης προσώπου και των πράξεων λόγου που αξιοποιεί. Σύμφωνα με τη Στάμου (2011), ο βαθμός εμπλοκής του ομιλητή στην πραγματικότητα που κατασκευάζει διαγράφεται από την επιλογή αριθμού προσώπου και τη χρήση προσωπικών και κτητικών αντωνυμιών. Οι προθέσεις και η στάση του αποκαλύπτονται μέσα από τις γλωσσικές πράξεις, οι οποίες διακρίνονται σε *αποφαντικές*, *κατευθυντικές*, *δεσμευτικές*, *κηρυκτικές* και *εκφραστικές* βάσει των προσλεκτικών τους ενδεικτών, δηλαδή των επιτελεστικών ρημάτων και του συστήματος της *τροπικότητας* (modality). Η τροπικότητα διαβαθμίζει τη βεβαιότητα ή τη δέσμευση του ομιλητή απέναντι σε αυτά που λέει (επιστημική τροπικότητα), την επιτακτικότητά του απέναντι στον αποδέκτη (δεοντική τροπικότητα) και τη συναισθηματική φόρτιση του εκφερόμενου λόγου του (αξιολογική τροπικότητα). Ο κοινωνικός ρόλος του ομιλητή γίνεται αντιληπτός από την εξέταση των στοιχείων αξιολόγησης του κειμένου (λ.χ. υποκειμενικά σχόλια, προσωπικές κρίσεις), που πραγματώνονται γλωσσικά μέσω επιθέτων, επιρρημάτων και συναισθηματικού λεξιλογίου.

Αξιοποιώντας τα εργαλεία της ΣΛΓ στο συγκεκριμένο πλαίσιο, θα επιχειρήσουμε να διαπιστώσουμε τον βαθμό στον οποίο οι ψευδείς ειδήσεις των υπό εξέταση κειμένων αλλά και οι προσπάθειες απομυθοποίησής τους συμβάλλουν στην αναπαραγωγή και τον πολλαπλασιασμό του ξеноφοβικού και ρατσιστικού λόγου εναντίον των μεταναστών, συντηρώντας τις σχέσεις εξουσίας και κοινωνικής ανισότητας.

7. Ανάλυση

7.1 Εφημερίδα των Συντακτών

Στις 2 Μαρτίου του 2020 κυκλοφόρησε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ένα βίντεο με τον βαρύ τραυματισμό του 22χρονου Σύρου μετανάστη Μοχάμαντ Αλ Αράμπ στον Έβρο και τη μεταφορά του σε νοσοκομείο της Τουρκίας, όπου και διαπιστώθηκε ο θάνατός του. Η κυβέρνηση της ΝΔ διέψευσε αμέσως την είδηση, θεώρησε το βίντεο κατασκευασμένο και το απέδωσε σε πρακτικές της τουρκικής προπαγάνδας. Σε αυτό το κλίμα, η *Εφημερίδα των Συντακτών* αφιερώνει στη διαδικτυακή της ιστοσελίδα ένα άρθρο για το θέμα, παρουσιάζοντας στοιχεία και δεδομένα της ερευνητικής ομάδας Forensic Architecture,³ η οποία έχει επιφορτιστεί με τη συλλογή και σύνθεση των διαθέσιμων τεκμηρίων που θα βοηθήσουν στην αποκάλυψη της αλήθειας. Οι φωνές που προβάλλονται μέσα από το άρθρο είναι αυτή του αρθρογράφου, της ερευνητικής ομάδας Forensic Architecture, της κυβέρνησης μέσω του κυβερνητικού εκπροσώπου Στέλιου Πέτσα και των μεταναστών ως αυθεντικών μαρτύρων των περιστατικών. Από το κείμενο απουσιάζουν οι επίσημες καταγγελίες της τουρκικής κυβέρνησης και η φωνή της οικογένειας του θύματος, οι θέσεις της οποίας μεταφέρονται ως πηγές μαρτυριών, χωρίς όμως να γίνεται παράθεση του λόγου τους.

Ξεκινώντας από το μοντέλο της μεταβιβαστικότητας, διακρίνεται πως ο αρθρογράφος προβάλλει ως εμφανή δράστη ανάμεσα στους συμμετέχοντες στις διαδικασίες την ερευνητική ομάδα Forensic Architecture, της οποίας η δράση περιγράφεται μέσα από ρήματα υλικών διαδικασιών σε ενεργητική σύνταξη (βλ. 1 στον Πίνακα 2) για να υπογραμμιστεί η ευθύνη της στην προσπάθεια επαλήθευσης και επιβεβαίωσης των καταγγελιών.

Πίνακας 2. Σύστημα μεταβιβαστικότητας στο άρθρο της *Εφημερίδας των Συντακτών*

Διαδικασίες		
Υλικές	Δράστης	
1.	(Forensic Architecture) φέρνει στη δημοσιότητα, επιχειρούν να επαληθεύσουν τις πληροφορίες. Το βίντεο που ετοίμασαν	(επαλήθευση καταγγελιών)
2.	Το βίντεο παραθέτει επίσης χάρτες και φωτογραφίες, Το βίντεο καταγράφει επίσης την επιχείρηση μεταφοράς	(εγκυρότητα υλικού)
3.	Τέτοια έρευνα δεν έχει διατάξει η κυβέρνηση, αν προχώρησε σε έρευνα των καταγγελλομένων	(ευθύνη ελληνικών αρχών)
4.	οι ελληνικές αρχές άρχισαν με βολές στον αέρα, άρχισαν να στοχεύουν χαμηλότερα, σφαίρα πέτυχε τον 22χρονο	(επιθετικός χαρακτήρας ΝΔ)
Συσχετιστικές	Φορέας	Χαρακτηριστικό
5.	Το βίντεο που δείχνει θύμα [...] είναι	ψευδής είδηση
Υπαρκτικές	Υπάρχων	
6.	Δεν υπάρχει κανένα τέτοιο περιστατικό	
Λεκτικές	Λέγων	
7.	(κυβερνητικός εκπρόσωπος)	(διάψευση καταγγελιών)

³ Ερευνητική διεπιστημονική ομάδα που εξετάζει τις περιπτώσεις κρατικής βίας και παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τη βοήθεια της τεχνολογίας, βλ. περισσότερα στο: <https://forensic-architecture.org/>

	<i>κάνοντας λόγο για τουρκική προπαγάνδα, να διαψεύσει τις δημοσιογραφικές πληροφορίες, Επιβεβαιώνω ξανά την προηγούμενη διάψευσή μου</i>	
--	---	--

Η πρόταξη του βίντεο σε θέση υποκειμένου σε προτάσεις ρημάτων υλικών διαδικασιών (βλ. 2, Πίνακας 2) δίνει έμφαση στην ύπαρξη περιεχομένου που λειτουργεί ως αδιάψευστο υλικό, πάνω στο οποίο θεμελιώνεται η δράση της ερευνητικής ομάδας. Ο αρθρογράφος αξιοποιεί ρήματα σε ενεργητική σύνταξη που αποκαλύπτουν υλικές διαδικασίες για να προβάλλει τη δράση της κυβέρνησης, η οποία παρέλειψε ενέργειες που θα συνέβαλαν στην αποκάλυψη της αλήθειας (βλ. 3), με απώτερο στόχο την επισήμανση της ευθύνης των ελληνικών αρχών στη συσκότιση των ερευνών. Η ευθύνη της κυβέρνησης ενισχύεται επίσης από τις αυθεντικές μαρτυρίες των αυτοπτών μαρτύρων, με την αξιοποίηση ρημάτων σε ενεργητική σύνταξη που αποκαλύπτουν υλικές διαδικασίες (βλ. 4) στις οποίες οι ενέργειες που οδήγησαν στον θάνατο του μετανάστη αποδίδονται γενικά στις ελληνικές αρχές, με απώτερο στόχο να ταυτιστούν οι βίαιες στρατιωτικές δράσεις με τον κατασταλτικό χαρακτήρα της κυβέρνησης της ΝΔ. Η επίσημη τοποθέτηση της κυβέρνησης, από την άλλη, προβάλλεται μέσα από την παράθεση του λόγου του κυβερνητικού εκπροσώπου, αξιοποιώντας ρήματα που περιλαμβάνουν λεκτικές διαδικασίες (βλ. 7) στις οποίες υπογραμμίζεται η ευθύνη και ο ρόλος του λέγοντα στη διάψευση των λεκτικών καταγγελιών, συσχετιστικές διαδικασίες (βλ. 5) στις οποίες ο φορέας (το βίντεο) ενοχοποιείται για την αρνητική αξία που αποδίδεται στην ιδιότητα της είδησης και υπαρκτικές διαδικασίες (βλ. 6) στις οποίες επισημαίνεται η μη αποδοχή και απόρριψη του υπάρχοντος περιστατικού.

Όσον αφορά το σύστημα της διάθεσης, ο αρθρογράφος εκφράζεται σε απρόσωπο ύφος και δεν χρησιμοποιεί δεικτικά στοιχεία προσώπου, προβάλλοντας τον εαυτό του ως αντικειμενικό παρατηρητή και αφηγητή των γεγονότων. Αξιοποιεί ισχυρές αποφαντικές πράξεις λόγου (*εγείροντας πολύ σοβαρά ερωτήματα, έσπευσε να διαψεύσει, πόσο μάλλον που τα στοιχεία που παρουσιάζει [...] επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία*), επικαλούμενος για τη βεβαιότητα των λεγομένων του προσωπικές και αυθεντικές μαρτυρίες (*πληροφορίες από την οικογένειά του, Σύμφωνα με πρόσφυγα αυτόπτη μάρτυρα*). Χρησιμοποιεί επίσης κατευθυντικές πράξεις λόγου (*απαιτεί σοβαρή έρευνα*) για να περιγράψει τις απαιτούμενες ενέργειες στις οποίες θα πρέπει να προχωρήσουν οι ελληνικές αρχές και δεσμευτικές πράξεις λόγου (*που θα οδηγήσει σε τεκμηριωμένα συμπεράσματα, προκειμένου να μην αιωρούνται εντυπώσεις και φήμες*) για να υπογραμμίσει τα θετικά αποτελέσματα των προτεινόμενων ενεργειών.

Τα διαπροσωπικά στοιχεία αξιολόγησης του κειμένου γίνονται έκδηλα από τον ίδιο τον τίτλο του άρθρου, *Βίντεο-ντοκουμέντο για νεκρό στον Έβρο*, όπου ο χαρακτηρισμός του βίντεο ως ντοκουμέντου δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης και αμφιβολίας για τα καταγγελλόμενα γεγονότα. Η αξιοποίηση αξιολογικών επιθέτων (*σοβαρά ερωτήματα, τραγικό περιστατικό, τεκμηριωμένα συμπεράσματα*), επιρρημάτων και συναισθηματικού λεξιλογίου (*σωριασμένο, ματωμένο, έντρομοι*) αποκαλύπτουν ότι ο αρθρογράφος αποδέχεται την είδηση ως αληθή και αφήνει σαφή υπονοούμενα για συμμετοχή και ευθύνη του ελληνικού στρατού στον θάνατο του μετανάστη. Η χρήση της λέξης *πρόσφυγες*, που υπογραμμίζει το αναφαίρετο και νόμιμο –σύμφωνα με τις διεθνείς συνθήκες– δικαίωμα των μεταναστών να ζητήσουν άσυλο από την Ελλάδα, επιτείνει την αρνητική εντύπωση που αφήνει ο συγγραφέας για τις κυβερνητικές ενέργειες. Η αντιστικτική παράθεση φωτογραφιών, όπου αρχικά απεικονίζεται ο νεαρός μετανάστης ζωντανός και στη συνέχεια κείται τραυματισμένος και ανίσθητος στο έδαφος, με αίματα στο πρόσωπό του, ενισχύει την αρνητική διάσταση της αξιολόγησης. Η ισχυρή εντύπωση που αφήνουν αυτές οι εικόνες και το βίντεο της ερευνητικής ομάδας έχουν ως

αποτέλεσμα να επιβεβαιώνεται η εγκυρότητα της είδησης, αφού αποδεικνύεται από την αδιάψευστη εικόνα των παρατιθέμενων ντοκουμέντων.

Η εικόνα της πραγματικότητας που οικοδομείται από το παραπάνω άρθρο ενισχύει τις υποψίες για τη βίαιη και επιθετική δράση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων απέναντι στους μετανάστες, η οποία, σύμφωνα με τις *καταγγελίες*, οδήγησε στον θάνατο ενός νέου ανθρώπου. Αντλώντας από την εγκυρότητα, το κύρος και την αντικειμενικότητα της ερευνητικής ομάδας *Forensic Architecture*, ο αρθρογράφος τοποθετεί τα *αδιαμφισβήτητα τεκμήρια* της έρευνας απέναντι στους αστήριχτους *ισχυρισμούς* της ελληνικής κυβέρνησης, υπογραμμίζοντας τη σοβαρότητα των καταγγελιών και επισημαίνοντας την ανάγκη διερεύνησης της υπόθεσης. Οι αποδείξεις που παρατίθενται από πλευράς φωτογραφιών, βίντεο και προσωπικών καταθέσεων των αυτοπτών μαρτύρων δεν μπορούν να αντικρουστούν με απλές δηλώσεις *διάψευσης* του περιστατικού, χωρίς τη διενέργεια της απαιτούμενης *έρευνας* που θα ρίξει φως στα γεγονότα. Η *βαρύτητα των καταγγελιών* απαιτεί, λοιπόν, *σοβαρότητα, διαφάνεια* και λεπτομερή έλεγχο όλων των δεδομένων από τις ελληνικές αρχές, προκειμένου να εξαλειφθεί κάθε υπόνοια εναντίον τους. Σε αυτό το πλαίσιο, η *επανειλημμένη* και *εσπευσμένη προσπάθεια* του κυβερνητικού εκπροσώπου να διαψεύσει τις κατηγορίες αποδίδοντάς τες στον τουρκικό προπαγανδιστικό μηχανισμό αποτελούν ενδείξεις των προσπαθειών της κυβέρνησης να αποσιωπήσει το γεγονός, τη στιγμή μάλιστα που όλες οι μαρτυρίες αποκαλύπτουν τη συμμετοχή της στο *τραγικό περιστατικό*. Οι αυθεντικές μαρτυρίες των μεταναστών και η αδιάψευστη δύναμη της εικόνας δεν επιτρέπουν την ύπαρξη αμφιβολιών. Ως εκ τούτου, τα αδιάψευστα στοιχεία που παρατίθενται αποτελούν ισχυρές αποδείξεις για τον κατασταλτικό χαρακτήρα της κυβέρνησης της ΝΔ, η οποία αφενός δεν διστάζει να επιτεθεί σε ευάλωτους πληθυσμούς και αφετέρου προσπαθεί να αποκρύψει τη δράση της, αξιοποιώντας το επιχείρημα των ψευδών ειδήσεων.

Το ηλεκτρονικό αυτό άρθρο συνοδεύεται από 142 σχόλια.⁴ Τα σχόλια αυτά κατηγοριοποιήθηκαν με βάση το θεματικό περιεχόμενο και τη συχνότητα με την οποία εμφανίστηκαν. Στο συγκεκριμένο άρθρο συμμετείχαν 51 μοναδικοί σχολιαστές, από τους οποίους τρεις διατήρησαν κάποιες επιφυλάξεις και απαίτησαν περισσότερα στοιχεία προκειμένου να μπορέσουν να τοποθετηθούν ως προς την αλήθεια του περιστατικού, ενώ δύο έκαναν άσχετα με τα περιγραφόμενα περιστατικά σχόλια. Οι υπόλοιποι παρατηρήθηκε ότι διαιρούνται σε δύο ευρύτερες ομάδες με βάση την αποδοχή ή την απόρριψη της είδησης ως ψευδούς. Ο αριθμός όσων εξέλαβαν την είδηση ως ψευδή (n=28) ήταν μεγαλύτερος αυτών που θεώρησαν την είδηση ως αληθή (n=18). Τα υποκείμενα των δύο ομάδων εμφάνισαν επαναλαμβανόμενα μοτίβα απόψεων και επιχειρημάτων, τα οποία στη συνέχεια κατηγοριοποιήθηκαν με βάση το περιεχόμενο σε ειδικότερες κατηγορίες. Για την παρουσίαση των πιο συχνά αναφερόμενων ειδικότερων αυτών κατηγοριών συμπεριλήφθηκαν ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα μοναδικών σχολιαστών (βλ. Πίνακα 3).

Πίνακας 3. Σχόλια αναγνωστών στο άρθρο της *Εφημερίδας των Συντακτών*

Σχόλια	
1.	Αμφισβήτηση αρθρογράφου <i>Άνετα μπορεί να είναι προπαγάνδα, Σίγουρα είναι fake, Τραγικό ρεπορτάζ!</i>
2.	Ειρωνικά <i>Εξωγήινοι τον σκότωσαν, εθεάθησαν u.f.o. στον Έβρο, το Πούλιτζερ είναι σίγουρα για σας!!!</i>

⁴ Στα σχόλια διατηρείται η ορθογραφία και η κεφαλαιογράμματα γραφή των σχολιαστών.

3.	Επίθεση στον αρθρογράφο	<i>αναπαράγετε με ποινική ευθύνη την "έρευνα" μίας "ερευνητικής ομάδας" που χρησιμοποίησε ο Ερντογάν ως προπαγάνδα, Είναι άκρως επικίνδυνο να μεταδίσετε την τουρκική άποψη, Ντροπή σας εκεί στην "ανεξάρτητη" εφημερίδα, Αν το σενάριο εξυπηρετεί, τότε γίνεται "είδηση" κ.λπ.</i>
4.	Επίθεση στους μετανάστες	<i>Η χώρα ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ, ΔΕΝ αντέχει άλλους μετανάστες [...] θα ΠΛΗΜΜΗΡΙΣΟΥΜΕ, Μπούρκα υποχρεωτική, απαγόρευση του αλκοόλ, και πάσης φύσεως χοιρινών εδεσμάτων, Δεν είναι πρόσφυγες, είναι παράνομοι μετανάστες [...] ξεστραβώσου, Δεν μιλάμε για πρόσφυγες αλλά χρήσιμους ηλίθιους του Ερντογάν</i>
5.	Επίθεση στην Αριστερά	<i>αριστερή ασχετοσύνη σε συνδυασμό με την ακραία ιδεοληψία, Αυτοί η ψευτοαριστεροί- κομμουνιστές να διωρθωσουν το σύνδρομο ανωτερότητας που έχουν, Ελπίζω πως οι Αριστερές καταβολές σας δεν είναι έτοιμες να αμφισβητήσουν το Ελληνικό κράτος</i>
6.	Επίθεση στην Τουρκία	<i>Γιουσουφάκια του Ερντογάν και ισλαμοποίηση για να γουστάρετε, Δεν υπάρχει αμφιβολία πως πρόκειται για προβοκάτσιας της άκρας πλέον φασιστικής καθεστωτικής Τουρκίας, Δεν είναι καθόλου απίθανο να σκοτώθηκε απο Τούρκους ως προβοκάτσια, η Τουρκία απειλεί την Ελλάδα με πόλεμο όχι την Βουλγαρία, επιθυμεί αποστρατιωτικοποίηση ελληνικών εδαφών</i>
7.	Αποδοχή είδησης	<i>Το πιθανότερο είναι, ότι τον σκότωσαν δικοί μας, στον Έβρο πυροβολούν πρόσφυγες, άοπλους</i>
8.	Επίθεση στην κυβέρνηση	<i>μια ΜΑΦΙΑ Κυβερνά την Ελλάδα ΜΑΣ, Τον φασίστα Ερντογάν ή τον φασίστα Γεωργιάδη? Άντε τώρα να πιστέψεις ένα κόμμα που είναι ακροδεξιό.. Η Ν.Δ είναι θύμα της αναξιοπιστίας της</i>
9.	Επίθεση στην Ε.Ε.	<i>Το "οι Ευρωπαίοι δεν τους δέχονται" το θεωρείς θέσφατο που δεν δέχεται αλλαγή?, Για να μην αναφερθώ στη δουλική υποταγή μας στους ευρωπαίους</i>

Έτσι, από τη μία, βρίσκονται όλοι όσοι υιοθετούν την κυβερνητική θέση και αποδέχονται τον χαρακτηρισμό της είδησης ως ψευδούς (βλ. 1, Πίνακας 3), κάνουν ειρωνικά σχόλια (2), επιτίθενται στον αρθρογράφο που αναπαράγει την τουρκική προπαγάνδα (3) και προβαίνουν σε αρνητικές δηλώσεις για τους μετανάστες (4), την αριστερά (5) και την Τουρκία (6). Από την άλλη, βρίσκονται εκείνοι που αποδέχονται την οπτική του αρθρογράφου (7) και κατηγορούν την κυβέρνηση για αυταρχισμό (8) και την Ευρώπη για έλλειψη υποστήριξης στο θέμα του μεταναστευτικού ζητήματος (9). Συνεπώς, το κλίμα της ιδεολογικής πόλωσης που καλλιεργεί το άρθρο επιτείνεται και πολλαπλασιάζεται μέσα από τον σχολιασμό των χρηστών, με τους μετανάστες να αποτελούν την αφορμή για την εκδίπλωση των ιδεολογικών αντιπαραθέσεων των συνομιλητών, χωρίς στην πραγματικότητα να εξετάζονται τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ευάλωτος αυτός πληθυσμός και οι όποιες δυνατότητες επίλυσής τους.

7.2 CNN Greece

Η ηλεκτρονική έκδοση του γερμανικού περιοδικού Spiegel δημοσίευσε στις 8 Μαΐου 2020 την είδηση του θανάτου ενός δεύτερου μετανάστη στον Έβρο πιθανόν, όπως αναφέρει, από βολές Ελλήνων στρατιωτικών, η οποία υπάρχει αποτυπωμένη σε βίντεο που δείχνει τον 42χρονο μετανάστη από το Πακιστάν Μουχάμαντ Γκουλζάρ να βρίσκεται αναισθητός στο έδαφος, έχοντας δεχτεί δύο πυροβολισμούς. Οι ελληνικές αρχές διέψευσαν την είδηση, την οποία χαρακτήρισαν ως «fake news», και την απέδωσαν στον προπαγανδιστικό μηχανισμό των τουρκικών ενημερωτικών δικτύων, με μόνο στόχο να διαβάλουν την υπόληψη της χώρας στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη. Σε αυτή την υποενοότητα, αναλύεται το κείμενο της διάψευσης της είδησης από τον εκπρόσωπο Τύπου

της κυβέρνησης της ΝΔ Στέλιο Πέτσα, όπως παρουσιάστηκε από το ηλεκτρονικό ειδησεογραφικό πρακτορείο του *CNN Greece*. Το άρθρο προβάλλει τις φωνές του/της αρθρογράφου, της ελληνικής κυβέρνησης μέσω του κυβερνητικού εκπροσώπου Στέλιου Πέτσα και της διεθνούς κοινότητας, ενώ απουσιάζουν τα αντεπιχειρήματα της τουρκικής πλευράς και οι προσωπικές μαρτυρίες των ίδιων των μεταναστών.

Από πλευράς μεταβιβαστικότητας, παρατηρείται ότι ο/η αρθρογράφος χρησιμοποιεί ρήματα υλικών διαδικασιών σε ενεργητική σύνταξη για να αποδώσει έμφαση στον ρόλο του δράστη, ο οποίος δεν είναι άλλος από τις τουρκικές αρχές (βλ. 1, Πίνακας 4), οι ενέργειες των οποίων έχουν ως τελικό αποδέκτη την Ελλάδα και απώτερο στόχο την υπονόμευσή της.

Πίνακας 4. Σύστημα μεταβιβαστικότητας στο άρθρο του *CNN Greece*

Διαδικασίες		
Υλικές	Δράστης	
1.	(τουρκικές αρχές) χρησιμοποίησαν μετανάστες και πρόσφυγες ως πiónια, τούς χρησιμοποίησαν δυστυχώς "ως ανθρώπινα όπλα", ενήργησαν κατ' αυτό τον τρόπο, κατασκευάζει και διοχετεύει ψευδείς ειδήσεις, εξαπολύει εκστρατείες παραπληροφόρησης	για να υπονομεύσουν τα Ελληνικά σύνορα, σε βάρος της χώρας μας, εναντίον της ελληνικής πλευράς των συνόρων
2.	(ελληνικές αρχές) διενήργησαν επιτόπια αυτοψία της τουρκικής επιθετικότητας, προστατεύει τα σύνορά της έναντι οποιασδήποτε επίθεσης και παραβίασης	(Τουρκία)
3.	(δυνάμεις ασφαλείας) έλαβαν εντολές να αποτρέψουν όσους προσπάθησαν να εισέλθουν παράνομα στην Ελλάδα, εκτέλεσαν την αποστολή τους	(εκτέλεση εντολών)
Νοητικές	Αισθανόμενος	Φαινόμενο
4.	η διεθνής κοινότητα κατανοεί	την πλήρη έκταση των μεθόδων και πρακτικών της Τουρκίας, Πρακτικές που καταδίκασαν οι Πρόεδροι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
Λεκτικές	Λέγων	
5.	(κυβερνητικός εκπρόσωπος) διαψεύδω κατηγορηματικά	(διάψευση κατηγορίας)
Συσχετιστικές	Φορέας	Χαρακτηριστικό
6.	οι ενέργειες των ελληνικών δυνάμεων ασφαλείας δεν είχαν ως αποτέλεσμα	απώλεια ζωής
Υπαρκτικές	Υπάρχων	
7.	Δεν υπάρχει κανένα τέτοιο <u>περιστατικό</u> με πυρά από τις Ελληνικές Αρχές	

Η ευθύνη των τουρκικών αρχών ενισχύεται με την αξιοποίηση ρημάτων που αποκαλύπτουν νοητικές διαδικασίες (βλ. 4) στις οποίες η αισθανόμενη Ευρώπη καταδικάζει την Τουρκία ως φαινόμενο δράστη των επιθετικών ενεργειών. Η ευθύνη της ελληνικής κυβέρνησης, από την άλλη, υπογραμμίζεται κυρίως όταν καλείται να καταδείξει το μέγεθος της τουρκικής απειλής και την ανάγκη υπεράσπισης των

ελληνικών εδαφών, με την αξιοποίηση ρημάτων υλικών διαδικασιών σε ενεργητική σύνταξη στις οποίες προβάλλεται ως εμφανής δράστης (βλ. 2), αλλά και όταν αναλαμβάνει την ευθύνη της οριοθέτησης του εύρους αλήθειας της καταγγελίας, όπως αποκαλύπτουν οι προτάσεις ρημάτων λεκτικών διαδικασιών στις οποίες η έμφαση δίνεται στη διάψευση της λεκτικής κατηγορίας από τον λέγοντα κυβερνητικό εκπρόσωπο (βλ. 5). Στις υπόλοιπες περιπτώσεις ο/η αρθρογράφος μετριάζει την ευθύνη των ελληνικών αρχών, ακόμα και σε προτάσεις που προβάλλονται ως δράστες ρημάτων υλικών διαδικασιών (βλ. 3), τόσο μέσω του γενικευτικού υποκειμένου *οι ελληνικές δυνάμεις*, διαχέοντας έτσι την ευθύνη συνολικά στα σώματα ασφαλείας, όσο και μέσω της έμφασης στον εκτελεστικό τους χαρακτήρα, ο οποίος τις καθιστά περισσότερο στόχο ή αποδέκτη ενεργειών από ό,τι δράστη. Για τον μετριασμό της ευθύνης των ελληνικών δυνάμεων ασφαλείας αξιοποιούνται, επίσης, ρήματα που αποκαλύπτουν συσχετιστικές διαδικασίες (βλ. 6), στις οποίες ως φορέας προβάλλεται το γενικευτικό και ασαφές – εφόσον δεν προσδιορίζεται η ποιότητά του– υποκείμενο *οι ενέργειες*, που αρνείται τα γνωρίσματα της κατηγορίας που του αποδίδεται, η οποία περιγραφόμενη περιφραστικά (*ως αποτέλεσμα απώλεια ζωής*) λειτουργεί μετριαστικά και συσκοτίζει το γεγονός της δολοφονικής πράξης. Η προσπάθεια συσκοτίσης της δράσης των ελληνικών αρχών επιτείνεται, τέλος, με την αξιοποίηση ρημάτων που αποκαλύπτουν υπαρκτικές διαδικασίες (βλ. 7), με τις οποίες οι ελληνικές αρχές δεν προβάλλονται σε θέση υποκειμένου αλλά ποιητικού αιτίου, μετριάζοντας έτσι την ευθύνη τους στην κλίμακα αιτιότητας, ενώ το υπάρχον περιστατικό, το οποίο είναι ασαφές και απροσδιόριστο (*τέτοιο*), καταρρίπτεται ως μη αληθές.

Όσον αφορά το σύστημα της διάθεσης, ο/η αρθρογράφος χρησιμοποιεί απρόσωπο ύφος, χωρίς τη συμπερίληψη στοιχείων δείξης προσώπου που θα οικοδομούσαν μια σχέση οικειότητας με τους αποδέκτες του κειμένου. Έτσι, αξιοποιεί αποφαντικές πράξεις λόγου που του/της δίνουν τη δυνατότητα να πληροφορεί το αναγνωστικό κοινό από τη θέση του/της ειδικού, ενώ ο ισχυρός βαθμός επιστημικής τροπικότητας καταδεικνύεται από τα λόγια του κυβερνητικού εκπροσώπου (*αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός, Υπάρχουν αδιαμφισβήτητες αποδείξεις, κανένα στοιχείο δεν προέκυψε, Δεν υπάρχει κανένα τέτοιο περιστατικό*), ο οποίος δεσμεύεται απόλυτα στην αλήθεια των λεγομένων του. Επίσης, χρησιμοποιούνται εκφραστικές και δεσμευτικές πράξεις λόγου, οι οποίες εκφράζουν την ανησυχία και την καταδίκη της ελληνικής πλευράς για τις τουρκικές ενέργειες και απειλές και δεσμεύονται για τη διασφάλιση των διεθνών κανόνων και συνθηκών. Η αξιολόγηση των αναφερόμενων γεγονότων αποκαλύπτεται μέσω της έκτασης των αυτούσιων παραθεμάτων που επιλέγει να αναπαραγάγει ο/η αρθρογράφος, τα οποία βρίθουν αξιολογικών επιθέτων (*αδιαμφισβήτητο γεγονός, απόλυτη αδιαφορία*), επιρρημάτων (*δυστυχώς, παράνομα, δήθεν τραυματίες*) και συναισθηματικού λεξιλογίου (*κρίση, πiónια*). Η αξιοποίηση πολεμικής ορολογίας και η πλαισίωση του άρθρου από φωτογραφία που δείχνει νεαρούς άνδρες μετανάστες να βρίσκονται στρατιωτικά παρατεταμένοι έξω ακριβώς από τα σύνορα της χώρας αποκαλύπτουν ότι ο/η αρθρογράφος αποδέχεται και υιοθετεί την επίσημη κυβερνητική θέση και οπτική, θεωρώντας την είδηση της δολοφονίας του μετανάστη αβάσιμη, κατασκευασμένη και ψευδή. Επιπλέον, η επιλεκτική υπογράμμιση (με έντονο μαύρο χρώμα) λέξεων και φράσεων του κειμένου από τον/την αρθρογράφο για την επισήμανση των κύριων σημείων των αναφερόμενων περιστατικών επηρεάζει την πρόσληψη των γεγονότων και κατευθύνει την ερμηνεία των αναγνωστών. Τέλος, ο ίδιος ο τίτλος του άρθρου, *Πέτσας για δημοσίευμα Spiegel: Fake news τα περί νεκρού μετανάστη στον Έβρο*, προβάλλει ως δεδομένη και αδιαπραγμάτευτη τη μη εγκυρότητα της είδησης, αφού δεν υπάρχει μετριασμός του βαθμού βεβαιότητάς της.

Η εικόνα της πραγματικότητας που κατασκευάζεται από το παραπάνω άρθρο είναι τελειώς διαφορετική από αυτή που διέγραψε η *Εφημερίδα των Συντακτών*. Ο/η αρθρογράφος του CNN Greece υιοθετώντας την επίσημη κυβερνητική θέση υποστηρίζει πως οι τουρκικές αρχές, επιδιώκοντας να επιτεθούν στην Ελλάδα και να υπονομεύσουν την κυριαρχία και την εδαφική της ακεραιότητα, χρησιμοποίησαν ως πύονια και ως ανθρώπινα όπλα τους μετανάστες, προκειμένου να δημιουργήσουν μια τεχνητή κρίση στα σύνορα μεταξύ των δύο χωρών. Σε αυτό το πλαίσιο, προέβησαν σε επιθετικές ενέργειες, όπως τη ρίψη δακρυγόνων στην ελληνική πλευρά των συνόρων, και κατασκεύασαν ψευδείς ειδήσεις, όπως την αναληθή κατηγορία της δολοφονίας ενός μετανάστη από τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις. Η προπαγάνδα αποτελεί, άλλωστε, μια συχνά χρησιμοποιούμενη στρατηγική της τουρκικής κυβέρνησης, που επιδίδεται στην πρακτική της παραπληροφόρησης για να επηρεάσει τη διεθνή κοινή γνώμη και να απομονώσει την Ελλάδα από τους Ευρωπαίους συμμάχους της, οι οποίοι όμως φαίνεται να γνωρίζουν καλά τις πρακτικές και τις μεθόδους των τουρκικών αρχών. Εφόσον δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να αποδεικνύει τους αβάσιμους τουρκικούς ισχυρισμούς, όλες αυτές οι κατηγορίες εντάσσονται στις ψευδείς και κατασκευασμένες ειδήσεις που στόχο έχουν να μειώσουν τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας και να υπονομεύσουν την αποτελεσματική και επιτυχή διαφύλαξη των εδαφών της. Η επικινδυνότητα της τουρκικής επιθετικότητας δικαιολογεί απόλυτα, λοιπόν, την ενίσχυση της αμυντικής γραμμής των ελληνικών δυνάμεων ασφαλείας, την αυστηροποίηση των ελέγχων και την ισχυροποίηση των στρατιωτικών κατασταλτικών μηχανισμών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η τουρκική απειλή και να εμποδιστούν οι παραβιάσεις των «συνεργατών» τους, δηλαδή των μεταναστών, στα ελληνικά εδάφη.

8. Συμπεράσματα

Στο άρθρο αυτό επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε τη συμβολή των ψευδών ειδήσεων στην αύξηση του ξενοφοβικού και ρατσιστικού λόγου μέσα από την ανάλυση διαδικτυακών κειμένων που είτε προκρίνουν είτε καταρρίπτουν ψευδείς αφηγήσεις για τον Άλλο. Ειδικότερα, επικεντρωθήκαμε σε ψευδείς ειδήσεις για την εργαλειοποίηση των μεταναστών από την τουρκική επιθετική και προπαγανδιστική πολιτική, αναλύοντας άρθρα και σχόλια αναγνωστών από δύο γνωστές –και παράλληλα διαμετρικά αντίθετες ιδεολογικά– ενημερωτικές ιστοσελίδες, την *Εφημερίδα των Συντακτών* και το *CNN Greece*.

Η ανάλυση έδειξε πως οι κειμενικοί δημιουργοί εκμεταλλεύονται την πολιτική εργαλειοποίηση του όρου των ψευδών ειδήσεων για να προκρίνουν τις προσωπικές τους αφηγήσεις για τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, οι οποίοι από τη μία παρουσιάζονται ως απειλή για την κοινωνική και οικονομική ευημερία της ελληνικής κοινωνίας και από την άλλη αποτελούν το βασικό επιχείρημα για την αξιολόγηση κυβερνητικών επιλογών και αποφάσεων. Η εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας που οικοδομείται στις διαφορετικές αυτές αφηγήσεις ορίζεται ως η μόνη ορθή και αντικειμενικά σωστή, προκαλώντας σύγχυση στους αναγνώστες και ενισχύοντας το κλίμα της ιδεολογικής πόλωσης μεταξύ των πολιτών, η οποία καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του δημόσιου διαλόγου και δεν επιτρέπει την ανάπτυξη προϋποθέσεων για δημοκρατική επίλυση και ανθρωπιστική διαχείριση της εξελισσόμενης μεταναστευτικής κρίσης. Σε αυτό το κλίμα, η επαφή μεταξύ των διαιρεμένων κοινωνικών ομάδων εξαντλείται στην προσπάθεια διάψευσης των αντιπαρατιθέμενων ισχυρισμών και στην υπερίσχυση της κοινωνικής πραγματικότητας που κατασκευάζεται στα όρια των ξεχωριστών κοινοτήτων. Οι ίδιοι οι μετανάστες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν μοιάζει να περνούν σε δεύτερη μοίρα, αποτελώντας μόνο την αφορμή για την εκδίπλωση των πολιτικών και ιδεολογικών

διαφορών μεταξύ των προοδευτικών και συντηρητικών δυνάμεων, με αποτέλεσμα τελικά να αναπαράγονται οι σχέσεις εξουσίας και κοινωνικής ανισότητας.

Η συμπερίληψη των σχολίων των αναγνωστών στην περίπτωση της *Εφημερίδας των Συντακτών* επιβεβαίωσε την αύξηση της υιοθέτησης του ξενοφοβικού και ρατσιστικού λόγου και το εντεινόμενο κλίμα της κοινωνικής διαίρεσης των πολιτών. Ο σχολιασμός επικεντρώθηκε κυρίως σε αρνητικά σχόλια εναντίον των μεταναστών, φανερώνοντας την υιοθέτηση και αναπαραγωγή των ψευδών αφηγήσεων από μερίδα των αναγνωστών, και σε επιθέσεις στην κυβέρνηση για την αδυναμία της να διαχειριστεί το κρίσιμο μεταναστευτικό ζήτημα. Οι φωνές των σχολιαστών προκρίνουν άλλοτε τον αποκλεισμό και άλλοτε την ενσωμάτωση των μεταναστών, ανάλογα με την ιδεολογική τους τοποθέτηση, αναπαράγοντας τον ιδεολογικό διαχωρισμό των κυρίαρχων αφηγήσεων. Η φωνή των μεταναστών σχεδόν απουσιάζει από την παρουσίαση της κοινωνικής πραγματικότητας που οικοδομεί την εικόνα τους, με αποτέλεσμα να μην δίνεται η δυνατότητα στους αναγνώστες να γνωρίσουν τις πραγματικές ανάγκες, τις δυσκολίες και τις ιστορίες τους.

Δεδομένου ότι η μελέτη μας αποτελεί μελέτη περίπτωσης, καθώς εστιάζει μόνο σε δύο άρθρα, δεν μπορούμε να προβούμε σε γενικευμένα συμπεράσματα. Μια πιο εμπειριστατωμένη διερεύνηση της φυσικοποίησης του ξενοφοβικού και ρατσιστικού λόγου στην (ανα)παραγωγή των ψευδών ειδήσεων θα είναι εφικτή μέσω της κριτικής ανάλυσης περισσότερων αλλά και διαφορετικών μεταξύ τους κειμένων, τα οποία δεν θα προέρχονται αποκλειστικά από τον θεσμοθετημένο ειδησεογραφικό και πολιτικό λόγο, όπως είναι, λόγου χάρη, οι αναρτήσεις πολιτών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, οι καθημερινές προφορικές συζητήσεις μεταξύ πολιτών κ.λπ. Ωστόσο, θεωρούμε ότι τα ευρήματά μας είναι χρήσιμα στην έρευνα των ψευδών ειδήσεων, καθώς έως τώρα οι ψευδείς ειδήσεις έχουν προσεγγιστεί κυρίως μέσα από το πρίσμα των Σπουδών Επικοινωνίας,⁵ ενώ απουσιάζουν μελέτες οι οποίες να αναλύουν το φαινόμενο από γλωσσολογική σκοπιά. Επίσης, τα αποτελέσματά μας εμπλουτίζουν το ερευνητικό πεδίο της ΚΑΛ, συμβάλλοντας στην ευρύτερη θεωρητική συζήτηση για την παραγωγή και πρόσληψη του πολιτικού λόγου και του λόγου των ΜΜΕ (Μπουκάλα & Στάμου 2020). Σε αυτό το πλαίσιο, είναι, τέλος, σημαντικό να επισημανθεί ότι η ανάλυσή μας ανέδειξε την αποτελεσματικότητα του κοινωνικοπολιτισμικού μοντέλου του Fairclough για τη συστηματική και ενδεδειγμένη ανάλυση κειμένων που είτε προκρίνουν είτε καταρρίπτουν ψευδείς ειδήσεις.

Κλείνοντας, θα συμφωνήσουμε με τους Seargeant & Tagg (2018: 186) ότι η πλοήγηση στις διαδικτυακές πληροφορίες δεν γίνεται απλώς από διαίσθηση αλλά μαθαίνεται. Η εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει το άτομο να συνειδητοποιήσει τον τρόπο με τον οποίο διαχέονται οι πληροφορίες στην κοινωνία καθώς και τι σημαίνει αυτό για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι διαπραγματεύονται τις απόψεις και τις αξίες των άλλων (Seargeant & Tagg ό.π.). Η κριτική ανάλυση των ψευδών ειδήσεων τόσο για τον Άλλο όσο και για άλλα επίκαιρα ζητήματα (όπως, λόγου χάρη, η πανδημία COVID-19) μπορεί να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού (critical literacy), την εκπαιδευτική δηλαδή εφαρμογή της ΚΑΛ, που έχει ως στόχο την ανάπτυξη κριτικής γλωσσικής επίγνωσης (critical language awareness) των εκπαιδευομένων (Fairclough 1992b). Μέσα από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες κριτικού γραμματισμού, οι μαθητές θα είναι σε θέση να κατανοήσουν το φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων, να τις διαβάσουν κριτικά, να αναπτύξουν στρατηγικές διάκρισης της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας τους και, τέλος, να συνειδητοποιήσουν τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα κατασκευάζει διαφορετικές εκδοχές της πραγματικότητας, η οποία

⁵ Βλ., ενδεικτικά, Marwick & Lewis (2017). Σε ό,τι αφορά το ελληνικό συγκεκριμένο, βλ. τη σχετική αρθογραφία του Πλειού στο <https://sites.google.com/site/giorgospleios/> (τελευταία πρόσβαση 30/5/2021).

πλέον μοιάζει να είναι ρευστή και αβέβαιη και να εξαρτάται αποκλειστικά από την ομάδα στην οποία συμμετέχει αυτός που την αποδέχεται και την αναπαράγει (βλ. Νιώτη 2020: 102-114).

Βιβλιογραφία

- Αρχάκης, Α. & Τσάκωνα, Β. 2020. Κριτική ανάλυση του χιουμοριστικού λόγου: Διερευνώντας τον ρόλο του χιούμορ σε κείμενα που αναφέρονται σε μετανάστες/τριες. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Γ. Στάμου (επιμ.) *Κριτική Ανάλυση Λόγου: (Απο)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα*. Αθήνα: Νήσος, 557-588.
- Aitaki, G. 2015. The historicized 'self' and the hungry 'other': Geopolitical imaginations in Greek television comedy «Οι Aparadekttoi/The Unacceptables». *FILMICON: Journal of Greek Film Studies* 3, 32-48.
- Assimakopoulos, S. & Muskat, R.V. 2017. Exploring xenophobic and homophobic attitudes in Malta: Linking the perception of social practice with textual analysis. *Lodz Papers in Pragmatics* 13 (2), 1-20.
- Boczkowski, P. & Papacharissi, Z. (eds) 2018. *Trump and the Media*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Boukala, S. 2019. *European Identity and the Representation of Islam in the Mainstream Press: Argumentation and Media Discourse*. London: Palgrave Macmillan.
- Buchanan, T. & Benson, V. 2019. Spreading disinformation on Facebook: Do trust in message source, risk propensity, or personality affect the organic reach of «fake news»? *Social Media & Society* 5 (4), 1-9.
- Evolvi, G. 2018. Hate in a tweet: Exploring internet-based Islamophobic discourses. *Religions* 9 (10), 1-14.
- Fairclough, N. 1992a. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (ed.) 1992b. *Critical Language Awareness*. London/New York: Longman.
- Farkas, J. & Schou, J. 2018. Fake news as a floating signifier: Hegemony, antagonism and the politics of falsehood. *Journal of the European Institute for Communication and Culture-The Public* 25 (3), 298-314.
- Farkas, J. & Schou, J. 2020. *Post-truth, Fake news and Democracy: Mapping the Politics of Falsehood*. New York: Routledge.
- Gordon, M. 2018. Lying in politics: Fake news, alternative facts, and the challenges for deliberative civics education. *Educational Theory* 68 (1), 49-64.
- Goyanes, M. & Lavin, A. 2018. The sociology of fake news: Factors affecting the probability of sharing political fake news online. *Media@LSE Working Paper Series* 55, 1-15.
- Halliday, M. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. 2nd edition. London: Edward Arnold.
- Introne, J., Yildirim, I.G., Iandoli, L., DeCook, J. & Elzeini, S. 2018. How people weave online information into pseudoknowledge. *Social Media & Society* 4 (3), 1-15.
- Kopytowska, M. 2015. Mediating identity, ideology and values in the public sphere: Towards a new model of (constructed) social reality. *Lodz Papers in Pragmatics* 11 (2), 1-25.
- Krzyżanowski, M., Triandafyllidou, A. & Wodak, R. 2018. The mediatization and the politicization of the “refugee crisis” in Europe. *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 16 (1-2), 1-14.
- Lee, T. 2019. The global rise of “fake news” and the threat to democratic elections in the USA. *Public Administration and Policy: An Asia-Pacific Journal* 22 (1), 15-24.
- Μπουκάλα, Σ. & Στάμου Α. Γ. 2020 (επιμ.). *Κριτική ανάλυση λόγου: (Απο)δομώντας την ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Νήσος.
- Marwick, A. & Lewis, B. 2017. *Media manipulation and disinformation online*. New York: Data & Society Research Institute. Διαθέσιμο στο https://datasociety.net/wp-content/uploads/2017/05/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline-1.pdf.
- Νιώτη, Ν. 2020. Η κριτική ανάλυση λόγου ως εργαλείο διερεύνησης της ψευδούς είδησης για τον Άλλο. Διδακτικές προτάσεις κριτικού γραμματισμού. Διπλωματική εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο στο <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/46316>.
- Nekmat, E. 2020. Nudge effect of fact-check alerts: Source influence and media skepticism on sharing of news misinformation in social media. *Social Media & Society* 6 (1), 1-14.
- Poulakidakos, S. & Karoulas, G. 2016. Greek political elites and political discourse in the era of crisis: Between populism and “elitism”. *International Conference in Contemporary Social*

- Sciences, 10-12 June 2016, Rethymno. Διαθέσιμο στο http://icconss.soc.uoc.gr/images/ecp/ICCONSS_16_6_4.pdf
- Reilly, I. 2018. F for Fake: Propaganda! Hoaxing! Hacking! Partisanship! and Activism! in the Fake News Ecology. *The Journal of American Culture* 41 (2), 139-152.
- Rheindorf, M. & Wodak, R. 2020a. Building 'Fortress Europe': Legitimizing exclusion from basic human rights. In M. Rheindorf & R. Wodak (eds) *Sociolinguistic Perspectives on Migration Control: Language Policy, Identity and Belonging*. Bristol: Multilingual Matters, 116-147.
- Rheindorf, M. & Wodak, R. 2020b. Sociolinguistic perspectives on migration control: An introduction. In M. Rheindorf & R. Wodak (eds) *Sociolinguistic Perspectives on Migration Control: Language Policy, Identity and Belonging*. Bristol: Multilingual Matters, 1-16.
- Στάμου, Α. Γ. 2011. Η κριτική ανάλυση λόγου των περιβαλλοντικών κειμένων: Προς μια κριτική γλωσσική επίγνωση. Στο Γ. Ι. Ξυδόπουλος, Μ. Μπαλτατζάνη, Τ. Τσαγγαλίδης & Γ. Κ. Γιαννάκης (επιμ.) *12 Κείμενα για τη Γλωσσολογία*. Πινακάτες Πηλίου: Κοντύλι, 179-193.
- Στάμου, Α.Γ. 2014. Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού & Β. Τσάκωνα (επιμ.) *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Νήσος, 149-187.
- Sergeant, P. & Tagg, C. 2018. Critical digital literacy education in the 'fake news' era. In K. Reedy & J. Parker (eds) *Digital Literacy Unpacked*. London: Facet, 179-190.
- Torkington, K. & Ribeiro, F. 2019. What are these people: Migrants, immigrants, refugees? Migration-related terminology and representations in Portuguese digital press headlines. *Discourse, Context & Media* 27, 22-31.
- Trebbe, J., Paasch-Colberg, S., Greyer, J. & Fehr, A. 2019. Media representation: Racial and ethnic stereotypes. In P. Rössler, C. A. Hoffner & L. van Zoonen (eds) *The International Encyclopedia of Media Effects*. Hoboken, NJ: Wiley, 1-9.
- Tsakona, V., Karachaliou, R. & Archakis, A. 2020. Liquid racism in the Greek anti-racism campaign #StopMindBorders. *Journal of Language Aggression and Conflict* 8 (2), 232-261.
- Vaccari, C. & Chadwick, A. 2020. Deep fakes and disinformation: Exploring the impact of synthetic political video on deception, uncertainty, and trust in news. *Social Media & Society* 6 (1), 1-13.
- Vamanu, I. 2019. Fake news and propaganda: A critical discourse research perspective. *Open Information Science* 3, 197-208.
- van Dijk, T. A. 2018. Discourse and migration. In R. Zapata-Barrero & E. Yalaz (eds) *Qualitative Research in European Migration Studies*. Berlin: Springer, 227-246.
- van Dijk, T. A. 2000. New(s) racism: A discourse analytical approach. In S. Cottle (ed.) *Ethnic Minorities and the Media*. Open University Press: Milton Keynes, 33-49.
- Varis, P. 2018. Conspiracy theorizing online. *Diggit Magazine*. Διαθέσιμο στο <https://www.diggitmagazine.com/articles/conspiracy-theorising-online>.
- Wodak, R. & Reisigl, M. 2015. Discourse and racism. In D. Tannen, H. E. Hamilton & D. Schiffrin (eds) *The Handbook of Discourse Analysis*. 2nd edition. Oxford: Wiley, 576-596.